

BASICS BEATRIX

JÁTÉK ÉS NAIV MŰVÉSZET

KIS MÚZEUMSZIGET KECSKEMÉTEN

a kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely, ha a gyűjteményi számadatokat nézzük, igen előkelő helyet foglalhat el a világrangsorban mintegy 70 ezer darabos kollekcijával

IA világ legnagyobb játékmúzeumaként számon tartott Strong Museum of Toy vagy másképpen National Museum of Play alapítójának, Margaret Woodbury Strongnak a nevét viseli. A New York állambeli Rochester városában nyílt meg, alapítójának 1969-es halála után tizenhárom évvel. A nevében is nemzeti múzeumként megjelenő intézmény küldetésnyilatkozatában magát a világ legteljesebb, 400 ezer darabos gyűjteményét őrző játéktörténeti múzeumaként határozza meg, amely mindenfajta játékot gyűjt, babákat, társasjátékokat, elektromos- és videojátékokat, könyveket, dokumentumokat, és még sorolhatnánk. A „mi” játékmúzeumunk, a kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely, ha a gyűjteményi számadatokat nézzük, igen előkelő helyet foglalhat el a világrangsorban mintegy 70 ezer darabos kollekcijával.

INem önálló intézmény, a Katona József Múzeum alapító okiratának 1.3.1.2. pontjában meghatározott telephelyként szerepel, az intézmény egyik osztálya. Az alapító okirat 2014. január 1-jén lépett hatályba, Kecskemét Megyei Jogú Város Közgyűlése a 20/2014 (II. 12.) határozatával hagyta jóvá. A Szórákaténusz tematikus múzeum, gyűjtőköre a játéktörténet (néprajz, iparművészet), gyűjtőterülete Magyarország közigazgatási területe, valamint a nemzetközi és kétoldalú egyezmények figyelembevételével a Kárpát-medence magyar nyelvterülete (Ausztria, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Románia, Ukrajna). Az épület városi tulajdonban van, 315 négyzetméter a belső tér, de hasznos alapterülete ennek csaknem a duplája. 1981 decemberében nyílt meg, egyebek között az 1979-es Nemzetközi Gyermekév adta az ösztönzést létrejöttéhez. Bánszky Pál művészettörténész, aki akkor a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója volt, már korábban is tervezte az alapítást, amit a megyei vezetés is támogatót. A múzeum számára emelt épület tervezője Kerényi

József Ybl- és Kossuth-díjas építész, Kecskemét város akkori főépítésze volt. Az 1976-ban múzeumi célokra felújított Bánó-ház, a város legrégebb műemlék épülete a Szórákaténusz házzal együtt szigetként áll ma a hetvenes évektől emelt új házak tengerében, bár a Kerényi-épület a legteljesebb mértékben tükrözi kora stílusát. A tervezője maga így nyilatkozott erről: „Valójában ez egy furcsa ház: nem az építészeti kialakítása miatt szép, hanem attól, hogy gyerekek népesítik be, hogy énekelnek, verset mondanak, mesét játszanak, megszápül tőle maga a ház is...”

¶ A játékmúzeum és műhely létrehozásának ötlete a hetvenes évek közgondolkodásába jól illett, játékkészítő táborok, kiállítások, a kézművesség felértékelődése mind szerepet játszott az alapításban. Az 1973-ban alakult Fialat Népművészek Stúdiója tagjainak fontos szerep jutott az intézmény korai történetében.¹

¶ Maga az alapító, Bánszky Pál így nyilatkozott erről a korszakról: „Az a lényeg, hogy nekem szerencsém volt, jókor érkeztem ehhez az új garnitúrához, és amit akartam, amit javasoltam, mindent megcsinálhattam. Ez egy félelmetes jó dolog volt. (...) Körülbelül 1979-ben felvettem egy miniszterhelyettesi látogatás alkalmával, hogy az országban sehol nem gyűjtik egy országos gyűjteménybe a játékokat. Kecskemét ebben is kezdeményező lehetne. Én úgy képzeltem el, hogy ne csak hagyományos kiállítás, hanem műhely is legyen, ahol a gyerekek az idősebb nemzedéktől átveszik a játékkészítés hagyományát. Ma is ezt csinálja a Szórákaténusz. Három nap alatt megírtam a tervezetet, azonnal döntöttek, és egy éven belül megnyílt a Szórákaténusz. Így lehetett dolgozni... de ehhez kellett egy olyan vezető, aki ráértett arra, hogy mi az érték. Hát tudnám sorolni, de mindenképpen a politikai és a szakmai vezetés találkozása, egymás támogatása volt a motor.”²

¶ Az intézmény megnyitásakor még nem volt gyűjtemény, de a gyűjtés elindult, és ettől kezdve folyamatos volt. Moskovszky Éva gyűjtő, a Magyar Nemzeti Múzeum egykori munkatársa jelentős szerepet játszott ebben a folyamatban. Az első állandó kiállítás tárgyai még különféle közgyűjtemények kölcsönzésének eredményeképpen kerültek Kecskemétre, a legújabb,

úgy képzeltem el, hogy ne csak hagyományos kiállítás, hanem műhely is legyen, ahol a gyerekek az idősebb nemzedéktől átveszik a játékkészítés hagyományát, ma is ezt csinálja a Szórákaténusz

[1] Csoóri Sándor: Érték és időszerség. Jegyzet a Fialatok Népművészeti Stúdiójáról, Tiszatáj, 1973/8.

[2] „A politikai és a szakmai vezetés találkozása volt a motor”. Sági Norberta interjúja Bánszky Pállal, Forrás, 2012. 7/8 91–95.

„Körülbelül 1979-ben felvettem egy miniszterhelyettesi látogatás alkalmával, hogy az országban sehol nem gyűjtik egy országos gyűjteménybe a játékokot.”

frissen felújított és újrarendezett állandó tárlat már a saját anyagból válogatott, és talán legvonzóbb tulajdonsága az, hogy érzékelteti ennek az anyagnak a sokféleségét, értékét.

- ¶ A 2013 óta megyei hatókörű városi múzeum, a kecskeméti Kato-
na József Múzeum osztályaként a Szórakaténusz és a Magyar
Naiv Művészek Gyűjteménye a múzeumi szakmai működés jó
példája. Előbbinek 1984 óta adattára is létezik, játéktörténe-
ti és pedagógiai tanulmányok, intézménytörténeti dokumen-
tumok, játéktörténeti dokumentumok, kisnyomtatványok,
illetve kiállítási dokumentációk találhatóak benne. Raktárai
kicsik, helyhiánnyal küzdenek. Két raktár lett kialakítva – az
egyik anyagraktár a múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz
(ebben természetesen nincsenek műtárgyak), a másik a mű-
tárgyraktár. Utóbbi gyakorlatilag megtelt, nem bővíthető. Bár
zsúfolt, áttekinthető és rendben tartják.
- ¶ A több évtizedig álló *Játékok: titkok, csodák, örömök* című, folya-
matosan felújított és korszerűsített kiállítást idén sikerült
a Kubinyi Ágoston-program sikeres pályázatának eredmé-
nyeképpen újrarendezni és jelentősen felújítani. Időrendben
mutatja be a legősibb, kezdetleges, állatcsontból készült játé-
kuktól a népi játékokon át a polgári világ míves kivitelű gyári
játékszereit, a hazai iparművészet egyedi alkotásait, amelyek
mellett a gyermekirodalom, a különböző játékgyűjtemé-
nyek és a bűvészet valódi könyvritkaságai is megtalálhatóak.
A sokféle anyagból készített tárgyak témaköre rendkívül gaz-
dag, amit különböző népek hagyományos játékszereinek sa-
játosságai színeznék. Az önálló darabok mellett e gyűjtemény
a szomszédos országok, valamint a lengyel, észt, mordvin,
mexikói és japán nép játékkultúrájának jelentős együtteseit
őrzi és mutatja be.
- ¶ A gyűjtemény legrégebbi játéka egy francia mozaikrejtvény az
1760-as évekből, a legújabbak pedig napjaink egyedi, iparmű-
vészeti tárgyai. A túlnyomórészt a 19. század második feléből

a gyermekirodalom,
a különböző
játékgyűjtemények
és a bűvészet valódi
könyvritkaságai is
megtalálhatóak

és a 20. század első évtizedeiből származó polgári játékok mellett (mint például az Udvardy és a Kovachich család sokoldalú hagyatéka) a kiállítás feleleveníti ugyanennek a korszaknak az iparművészeti játékterveit, illetve megvalósult tárgyait, közöttük a Gödöllői Művésztelep jeles képviselője, Undi Mariska, Juhász Árpád és az építész Márkus Géza munkáit, a festő és rajztanár, Grabowieczky Leon játékkészítő műhelyét. Mindennek folytatásaként jelennek meg az 1970-es évek alkotásai és napjaink kézműves játéktárgyai, de láthatunk itt bűvészeszközöket is. Ősi hagyományokat őriznek a gyűjtemény finnugor népeinek tárgyai, melynek darabjai észt, vogul, osztyák és mordvin babák, agyagsípok, csontból és fakéregből készült egyszerű játékok. Az otthoni munkával, saját anyagból, eladásra készített játékok témavilága szorosán kötődik egy-egy népcsoport hit- és hiedelemvilágához, mindezek megformálása, díszítése pedig tárgyalkotó művészetéhez. A gyűjtemény orosz, tadzsik, lengyel, szlovák, cseh, német, svéd és olasz tárgyainak előállítási helye könnyedén meghatározható, mivel minden háziipari játékkészítő központnak kialakult egy saját, csak arra a vidékre jellemző téma- és formavilága.

¶ Az 1986-os országos szimpózium alkalmával fogalmazódott meg az igény egy játékkal foglalkozó szakmai szervezet iránt, és a következő évben létrejött a Kiss Áron Magyar Játék Társaság. Az 1997-es, a Népművészeti Egyesülettel közösen meghirdetett játékpályázat kiállításnyitóján született meg a Játék Céh egyesülete. Az intézmény tevékenységét az 1993-ban alakult „Szórákaténusz” Európai Játékközpont Alapítvány támogatja.

¶ Az állandó kiállítás felújítására nagy szükség volt, mivel a korábbi, évtizedekig fennálló tárlat bemutatási módja minden későbbi javító szándék ellenére elavult volt statikusságával, a tárlókba zárt tárgyak elérhetetlenségével, amit valamelyest ellensúlyozott ugyan a múzeumpedagógiai foglalkozások változatossága. Ez a vonás az új kiállításra is jellemző, viszont sok olyan eszköz épült bele, amelynek segítségével interaktív módon lehet ismerkedni a kiállított tárgyakkal. A már muzeális értékűvé (és korúvá) vált installáció és a grafikai arculat megújult ugyan, ugyanakkor a játékkészítés nagyjait bemutató fal

*sok olyan eszköz
épült bele, amelynek
segítségével
interaktív módon
lehet ismerkedni a
kiállított tárgyakkal*

A több évtizedig álló Játékok: titkok, csodák, örömök című, folyamatosan felújított és korszerűsített kiállítást idén sikerült a Kubinyi Ágoston-program sikeres pályázatának eredményeképpen újrarendezni és jelentősen felújítani.

feliratai, de a többi teremszöveg is nagyon kis méretű betűket, zsúfolt szöveggépet alkalmaz, ami különösen egy olyan kiállítóhelyen, ahol gyerekek fordulnak meg leginkább, zavaró lehet. A látvány egésze korszerűbb lett, fogalmazhatnánk úgy, hogy a mai elvárásoknak, ízlésnek és szokásoknak inkább megfelel, mint a régi tárlat. Vajon meddig marad meg ez a mostani a jelenlegi formájában, változnak-e bizonyos részek, egységek bizonyos időnként, a gyűjtemény mind nagyobb részét megismertetve a közönséggel?

- ¶ A műhely nagy segítség a múzeum statikus karakterének megmozgatására, élővé tételére. A gyerekek nemcsak játékfoglalkozásokon vehetnek részt, de maguk is készíthetnek játékokat, van gyerektáncháza, élőzenével, kézműves foglalkozással, dal- és szöveg tanulással. Van a felnőttek számára is lehetőség a kézműves oktatásra a Szóraka Tanoda foglalkozásain. Nehéz helyzetben van a Szóraténusz, hiszen az elmúlt évtizedekben olyan intézmények keletkeztek, amelyek potenciális versenytársak a látogatók „elszívására”. A csodák palotája típusú intézmények az amerikai „children’s museum” hatalmasra növekvő divatjával, a „fun things to do” mottójú játszóházszerű „múzeumok” elterjedése a digitális ipar és a technika újdonságait kihasználva olyan lehetőségekkel várja a látogatókat, amelyekkel a Szóraténusz nem tud szolgálni, de nem is akar, és nem is szabad neki ebbe a versenybe beszállni. Alapvetően mást nyújt, és akik ezt a mást megismerték, kipróbálták, biztos, hogy szeretni fogják, és ragaszkodnak hozzá.
- ¶ A kiállításhoz kapcsolódnak ismeretterjesztő anyagok – ingyenesen elvihető leporelló, kiállításvezető magyar és angol nyelven –, az újhoz most adott be az intézmény pályázatot. A gyűjteményt, illetve annak egységeit több saját kiadású kötet dolgozza fel, összesen tizenhat kiadvány. Hat kötet részben

Részletek a Szórákaténusz/Átékmúzeum és Műhely állandó kiállításából

Részletek a Szórákaténusz/átékmúzeum és Műhely állandó kiállításából

Részletek a Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely állandó kiállításából

a városról, illetve a gyűjteményhez kapcsolódó témákról szól. Minden kötet kapható a múzeumi boltban, adataik szerepelnek a honlapon, valamint megrendelhetők. A Szórákaténusznak van önálló honlapja, amelyen azonban tudatják az azt felkeresővel, hogy elévült, nem frissül már, egyfajta archívumként létezik. A Katona József Múzeum honlapján azonban önálló menüpont a Szórákaténusz és a Naiv Művészeti Múzeum egyaránt, előbbinek Facebook-oldala is létezik folyamatosan frissülő hír- és képanyaggal.

*a naiv művészet
fő vonzereje
és egyúttal
jellegzetessége
gyermeki
egyszerűsége és
őszintesége. Ezen
a ponton igen
erős a kapcsolat a
Szórákaténusz és a
Naiv Művészeti
Múzeum között*

¶ A Szórákaténusz párja fizikailag is egy térben, egy kertben és témáját tekintve is a Naiv Művészeti Múzeum. A naiv művészet kifejezés „hivatalos” megfogalmazása szerint olyan alkotók által létrehozott művészetre alkalmazható, akik nem vettek részt professzionális szakmai oktatásban. A népművészettől az különbözteti meg, hogy nem feltétlenül és szükségszerűen valamely körülhatárolható népi kultúra vagy hagyomány terméke. A naiv művészet fő vonzereje és egyúttal jellegzetessége gyermeki egyszerűsége és őszintesége. Ezen a ponton igen erős a kapcsolat a Szórákaténusz és a Naiv Művészeti Múzeum között.

¶ A naiv művészet ismerete, az érdeklődés iránta, mondhatnánk a divatja változó. Ha számba vesszük, hol találhatóak szerte a világban naiv művészeti múzeumok, feltűnő, hogy főként az egykori Szovjetunió utódállamaiban, Közép- és Kelet-Európában, Skandináviában, Kanadában, illetve Latin-Amerikában – olyan államokban, ahol a népművészet szerepe is jelentős.

¶ Az 1976 szeptemberétől múzeumi célokat szolgáló Bánóház műemlék épülete jellegzetes példája a 18. századi alföldi, városi nemesi lakóházaknak, több építési kort és átalakítást megért. A téglakerítéssel körülvett kertben szabadon álló, téglalap alaprajzú, földszintes, meredek, csonkakontyolt nyeregtetős épület, amelynek későbbi a tetőtér beépítése. A ház északnyugati sarkához derékszögben alacsonyabb, nyeregtetős szárny kapcsolódik, ehhez pedig egy újabb, hasonló szárny, amelynek az udvari homlokzata előtt, az udvar felé nyitott előépítmény áll. A főépület kéttraktusos elrendezésű, egyik sarkában pitvar és szabadkérményes konyha található. Az udvari szárnyban éléskamra és szintén

szabadkéményes sütőház van. A főépület 1746-ban épült, Nemes Bálthelei Bánó János bővítette tovább 1809-ben; később a 19. században még több bővítés történt. A ház déli főhomlokzata négytengelyes, az ajtót balról egy, jobbról két ablak övezi, nyugati homlokzatához erőteljesen kiugró pincegádor (pincelejáró) és tornác csatlakozik.

¶ Az alapítás koráról így nyilatkozott Bánszky Pál: „'76-ban, mikor nyílt a nagy múzeum, még nem voltam itt, de '77-től már minden időszaki kiállítását, mindent én csináltam. Más kiállításokat is rendeztem a Katona József Múzeumnak, de mondjuk a legkonkrétabb a Naiv Múzeum volt. Moldován Domokos kezdeményezte. 1976-ban nyílt meg ez a kiállítás, ami olyan nagyon kis, szedett-vedett anyag volt. Mikor én idejöttem, magammal hoztam a Népművelési Intézetben gyűjtött több mint kétszáz darab naiv festményt és szobrot, és akkor egy új állandó kiállítást rendeztem. Akkor merült fel az is, hogy jöjjön ide a galéria anyaga, és ide is jött egy teljes őstehetséganyag. (...) Ötszázötven kép és szobor került ide! Mindjárt akkor, mikor idejöttem, azokban az években, tehát volt is miből új állandó kiállítást rendezni. Később, mivel a Naiv Múzeum is a megyéhez tartozott, teljesen átsodródott a dolog a megyei szervezethez. Na most '76-ban megnyitották ezt a kiállítást, mondom, nagyon szerény, kis kiállítás volt, sok kölcsönanyaggal, de az az érdeme a Moldovánnak, hogy egyáltalán kezdeményezte ezt! És hogy volt egy csodálatos épület, műemlék épület, ahol ezt meg lehetett oldani... Nagyon sok kiállítást csináltam külföldön... a Naiv anyagából... Amerika, India, Japán, Európa majdnem minden országában.”³

[3] Uo.

¶ Moldován Domokos amatőrfilmes, népzenegyűjtő, etnográfus a Bánszky által említett gyűjteményét 1968-ban ajánlotta fel Kecskemét városának. Ez bővült a Magyar Nemzeti Galéria anyagával, de aztán a gyűjteménygyarapításra hosszú ideig stabil anyagi keret állt rendelkezésre, ahogy ezt Bánszky is említi az interjúban. A ma is látható állandó kiállítás anyagát folyamatosan frissíti a két gyűjteményt vezető Kalmár Ágnes, és kétségtelenül nem akármilyen élmény az állandó kiállítás meglátogatása. A képeken, szobrokon a paraszti élet mindennapjainak és ünnepeinek eseményei jelennek meg,

Részletek a Szórákaténusz/Átékmúzeum és Műhely állandó kiállításából

Az 1976 szeptemberétől múzeumi célokat szolgáló
Bánó-ház műemlék épülete jellegzetes példája
a 18. századi alföldi, városi nemesi lakóházaknak,
több építési kort és átalakítást megért.

a huszadik század első évtizedeiben „felfedezettektől” egészen napjainkig terjed az alkotók sora.

¶ Benedek Péter „földműves festő” volt a műfaj első sikeres alkotója itthon, festményeit Budapesten, majd Bécsben is bemutatatták az 1920-as években. 1934-ben *Magyar őstehetségek* címmel csoportos tárlatot is rendeztek a naiv művészek munkáiból. A legjelentősebb nemzetközi sikert Süli András érte el a magyar naiv művészek közül. Sajátos, hogy a hatvanas évek közepétől egy újabb fellendülés következett be, újabb alkotók felfedezésével – festők, fafaragók, falpingálóból lett táblaképkészítők. Ez a fellendülés egybeesett a népi kultúra divatjával, gyűjtésével, a táncházmozgalommal. Azóta lelassult a gyűjteménygyarapodás, a szoboranyag jó ideig nem is volt látható, nagyon jelentős változás, hogy ismét része az állandó kiállításnak, mint ahogy az is, hogy szintén pályázati forrásból látványraktár épült. Ez nemcsak a bemutatási lehetőségek bővülése, de a műtárgyvédelem szempontjából is rendkívül fontos. Bánszky Pál saját kiadásában készítette el a katalógusként használható, *A képzőművészet vadvirágai – 100 népművészeti és naiv szemléletű magyar alkotó* című kötetet. Az 1997-ben megjelent kiadvány teljes egészében kétnyelvű (magyar és angol), rengeteg képpel, az alkotók alfabetikus sorrendben történő bemutatásával, ma is alap szakirodalom.

1934-ben *Magyar őstehetségek* címmel csoportos tárlatot is rendeztek a naiv művészek munkáiból

Bánszky Pál saját kiadásában készítette el a katalógusként használható, *A képzőművészet vadvirágai – 100 népművészeti és naiv szemléletű magyar alkotó* című kötetet

¶ Mind a Szókraténusz Játékmúzeum és Műhely, mind pedig a Magyar Naiv Művészek Múzeuma jellegzetes példája a hetvenes–nyolcvanas évek magyar múzeumi fellendülésének. Különösen jellemző volt ez erre a típusra, amikor egy-egy gyűjtemény adomány révén vagy egy lelkes szakember kezdeményezésének eredményeképpen önálló épületet és léteket nyert. Sajnos a rendszerváltást követően egyre nehezebb volt ezeket az intézményeket akár csak szinten tartani, és elkezdődött az épületek állagának fokozatos romlása, kevés

Az Esótkérő szobra a kertben

Festett szekrény a Magyar Naiv Művészek Múzeum állandó kiállításán

Részlet az állandó kiállításból

A Magyar Naiv Művészek Múzeumának épülete, a 18. századi Bánó-ház

reménnyel a lehetséges felújításra, egyre nehezebbé vált a gyűjtemény fejlesztése, gondozása, időszaki kiállítások szervezése. Mintha megállt volna az idő az alapítás korával, pedig jól kihasználható lehetőség rejlik az intézményekben.

¶ Ez most változni látszik a Szórákaténusz esetében, a Naiv Művészek Múzeuma nehezebb eset, főként a műemlék épület miatt. Mivel országos gyűjtőkörű kollektiókról van szó, és egyedi, csak itt található anyagokról (jóllehet időközben Székesfehérváron megnyílt a Hiemer-házban a Hetedhét Játékmúzeum, de ott két magángyűjteményre alapozott speciális intézményről van szó), ez olyan alapot jelent, amelyre már lehet építeni. Kérdés, hogy a „Bánszky-korszak” sok-sok külföldi bemutatkozása és erőteljes gyarapodása folytatható-e, amire a válasz minden bizonnyal negatív. A lassabb bővülés és a nehezkesebb kiállítástervezés nem csupán a helyi körülmények eredménye, általános jellegzetessége a magyar – főleg vidéki – múzeumi területnek. Az ok nyilvánvalóan a pénzhány (is). Hatalmas, személyes erőfeszítések, rengeteg munka, nem ritkán önfeláldozóan odaadó szakmai feladatvégzés kell még a kevésbé látványos eredmények eléréséhez is. A helyi támogatottság és elismertség (ennek anyagi vetületével együtt) szükséges ahhoz, hogy regionális, országos, európai vagy globális szinten sikeres legyen a két intézmény, amely egy városi múzeum része. És ha a vasútállomás előtti, szebb időket látott parkon át a keramitkockás burkolatú, árnyas fákkal és ritkásan felújított, inkább félbehagyott átalakításokkal, a romlás nyomait viselő 19. századi, 20. század eleji házakkal szegélyezett utcán végigsétálva elérjük a szétzaggatott történeti városszövetben elárvult szigetként megbúvó két múzeumépületet, talán meg is értjük, miért olyan nehéz mindez.

*a lassabb bővülés
és a nehezkesebb
kiállítástervezés
nem csupán a
helyi körülmények
eredménye,
általános
jellegzetessége
a magyar – főleg
vidéki – múzeumi
területnek*

Irodalom

Bánszky Pál: *A képzőművészet vadvirágai – 100 népművészeti és naiv szemléletű magyar alkotó*. Kecskemét 1997

30 éves a Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely gyűjteménye. Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, 2013. 31–48.

Hófehérke és a hét törpe, F. Györfly Anna rajza, először kiadva 1955-ben
dia.osaarchivum.org